

**П.В. ІЩЕНКО
В.А. КЛЬОМІН
Р.Х. КАМАЛОВ
А.М. ЛИХОТА**

ВІЙСЬКОВА ОРТОПЕДИЧНА СТОМАТОЛОГІЯ

ПІДРУЧНИК

ЗАТВЕРДЖЕНО
Міністерством освіти і науки, молоді
та спорту України як підручник для студентів
вищих медичних навчальних закладів
IV рівня акредитації, лікарів-інтернів,
лікарів-курсантів факультетів
післядипломної освіти, військових лікарів

**Київ
ВСВ «Медицина»
2013**

УДК 617.3; 355.233

ББК 54.58; 68.9

В 41

Автори:

П.В. Іщенко, В.А. Кльомін, Р.Х. Камалов, А.М. Лихота

Рецензенти:

В.В. Коваленко, канд. мед. наук, доц. кафедри щелепно-лицевої хірургії та стоматології Української військово-медичної академії;

О.П. Педорець, д-р мед. наук, професор, зав. кафедри терапевтичної стоматології ДонНМУ ім. М. Горького;

Г.А. Музичина, канд. мед. наук, доц., зав. кафедри стоматології дитячого віку ФІПО ДонНМУ ім. М. Горького

Військова ортопедична стоматологія: підручник / П.В. Іщенко, В.А. Кльомін, Р.Х. Камалов, А.М. Лихота — К.: ВСВ «Медицина», 2013. — 328 с.

ISBN 978-617-505-182-5

У підручнику розглянуто історію розвитку, становлення та організацію стоматологічної допомоги у Збройних силах, сучасні вимоги до ортопедичної стоматологічної допомоги у військах, питання догляду за стоматологічними хворими, військово-лікарської експертизи. Наведено характеристику ортопедичних щелепно-лицевих апаратів і пристроїв, що їх застосовують для лікування і реабілітації особового складу. Описано використання індивідуальних засобів надання першої медичної допомоги військовослужбовцям. Висвітлено помилки та ускладнення у стоматологічній практиці.

Для студентів вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації, лікарів-інтернів, лікарів-курсантів факультетів післядипломної освіти, військових лікарів.

УДК 617.3; 355.233

ББК 54.58; 68.9

ISBN 978-617-505-182-5

© Іщенко П.В., Кльомін В.А., Камалов Р.Х., Лихота А.М., 2013

© ВСВ «Медицина», оформлення, 2013

Зміст

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ОРТОПЕДИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ	8
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА МЕДИЧНОЇ СЛУЖБИ ЗБРОЙНИХ СИЛ	16
РОЗДІЛ 3. ШТАТНИЙ РОЗКЛАД ПІДРОЗДІЛІВ	19
Розрахунок особового складу для управління	20
Стоматологічне відділення ТерГБ ТерНхГ.....	20
РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ОРТОПЕДИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ВІЙСЬКАХ	23
Показання і протипоказання до зубного протезування й ортопедичного лікування захворювань і травм щелепно-лицевої ділянки	28
Порядок надання ортопедичної стоматологічної допомоги військовослужбовцям	32
Особливості профілактики, діагностики і лікування при деяких стоматологічних захворюваннях у військовослужбовців	34
Механізм проведення медичного сортування постраждалих і хворих унаслідок надзвичайної ситуації.....	34
Організація роботи лікаря-стоматолога військової частини	38
Санітарно-гігієнічні вимоги	45
Основні медичні документи	47
Вимоги до виконання основних кількісно-якісних показників лікарської роботи.....	62
Організація роботи окружної стоматологічної поліклініки	67
Організація роботи стаціонару	69
Форми обліково-звітної документації	75
Організація санітарно-просвітницької роботи в умовах стаціонару	75
Нормативні акти	76
Ортопедична стоматологічна допомога військовослужбовцям із використанням імплантатів	77
РОЗДІЛ 5. ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	103
Вроджені аномалії обличчя і щелеп.....	104
РОЗДІЛ 6. ДОГЛЯД ЗА ПОРАНЕНИМИ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ (БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ)	107
Класифікація ушкоджень щелепно-лицевої ділянки	111
Бойові ушкодження обличчя і щелеп.....	129
Поранення й ушкодження м'яких тканин щелепно-лицевої ділянки.....	131

Переломи зубів і альвеолярних відростків	133
Переломи нижньої щелепи.....	134
Переломи верхньої щелепи	134
Переломи виличних і носових кісток.....	135
Множинні ушкодження кісток обличчя.....	136
Особливості бойових ушкоджень обличчя і щелеп.....	136
Ускладнення при бойових ушкодженнях обличчя і щелеп	142
РОЗДІЛ 7. ВІЙСЬКОВО-ЛІКАРСЬКА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ ЩЕЛЕПНО-ЛИЦЕВИХ ПОРАНЕННЯХ	147
РОЗДІЛ 8. ОРТОПЕДИЧНІ ЩЕЛЕПНО-ЛИЦЕВІ АПАРАТИ І ПРИСТРОЇ.....	151
Ортопедичні методи лікування переломів щелеп.....	151
Ортопедична допомога при одночасних переломах верхньої і нижньої щелеп.....	175
Лікування щелепно-лицевих деформацій унаслідок неправильно зрощених переломів	176
Контрактура щелеп і її ортопедичне лікування.....	180
Ортопедичне лікування звичних вивихів і підвивихів нижньої щелепи ...	184
Ортопедичне лікування при дефектах після поранень твердих і м'яких тканин щелепно-лицевої ділянки	185
Протезування при дефектах нижньої щелепи	186
Протезування після резекції щелеп	188
Протезування при дефектах лицевої ділянки	190
РОЗДІЛ 9. ПОМИЛКИ, УСКЛАДНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ У СТОМАТОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ	195
Про Декларацію.....	204
Декларація про політику в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі ..	205
Основи концепції прав пацієнтів у Європі: загальні положення	207
ДОДАТКИ	218
<i>Додаток 1. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАСОБИ НАДАННЯ ПЕРШОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ</i>	<i>218</i>
<i>Додаток 2. СТОМАТОЛОГІЧНІ УКЛАДКИ І ПРИЛАДДЯ.....</i>	<i>223</i>
<i>Додаток 3. ЩЕЛЕПНО-ЛИЦЕВІ ОРТОПЕДИЧНІ АПАРАТИ</i>	<i>234</i>
<i>Додаток 4. КОНВЕНЦІЯ ПРО ПОЛІПШЕННЯ ДОЛІ ПОРАНЕНИХ І ХВОРИХ У ДІЮЧИХ АРМІЯХ (ЖЕНЕВА, 1949).....</i>	<i>264</i>
<i>Додаток 5. ТЕСТИ ДЛЯ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗНАТЬ</i>	<i>298</i>
<i>Додаток 6. КОРОТКИЙ СЛОВНИК МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ</i>	<i>322</i>
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	326

Список скорочень

АІ	— аптечка індивідуальна	ОР	— отруйні речовини
ВЛК	— військова лікарська комісія	ОСП	— окружна стоматологічна поліклініка
ВМКЦ	— військово-медичний клінічний центр	ПерГБ	— пересувні госпітальні бази
ВПГ	— військовий польовий госпіталь	ПМД	— перша медична допомога
ГБФ	— госпітальна база фронту	ПСВ	— пересувне стоматологічне відділення
ГВМЗ МО	— головний військово-медичний заклад Міністерства оборони	ПФ	— комплект «Польовий фельдшерський»
ГВМУ МО	— Головне військово-медичне управління Міністерства оборони	РСЗ	— рухомі стоматологічні загони
ГЛП	— госпіталь для легкопоранених	СМВ	— сумка медична військова
ЗЛ	— зуболікарське	СтЗОК	— стоматологічний загін оперативного командування
ЗМУ	— зброя масового ураження	ТерГБ	— територіальні госпітальні бази
ІПП	— індивідуальний перев'язувальний пакет	ТерНхГ	— територіальний нейрохірургічний госпіталь
ІПХП	— індивідуальний протихімічний пакет	УЩ	— укладка шелепна
ЛПЗ	— лікувально-профілактичні заклади	ФЗТЛ	— фронтіві зуботехнічні лабораторії
МПБ	— медичний пункт батальйону	ФОР	— фосфорорганічні отруйні речовини
МПП	— медичний пункт полку	ШАБ	— шприц автоматичний багаторазового використання
		ШВЛ	— штучна вентиляція легенів

Вступ

Військова ортопедична стоматологія — розділ військової стоматології, у якому викладено особливості організації і методів надання усіх видів ортопедичної стоматологічної допомоги особовому складу армії й флоту в специфічних умовах армійського життя та бойової діяльності військ. Медична служба армії більшості країн світу має таку структуру, а підхід до її організації ґрунтується на ідентичних принципах.

Військова стоматологія є самостійним розділом загальної стоматології і військової медицини із чітко визначеними задачами і характерними, тільки їй притаманними науково-медичними та організаційними основами сучасної нормотворчої та законодавчої бази.

Військова ортопедична стоматологія вивчає питання організації ортопедичної стоматологічної допомоги у Збройних силах України; особливості ортопедичного лікування дефектів зубних рядів, аномалій прикусу, вторинних деформацій, травм і поранень щелепно-лицевої ділянки, методи профілактики у специфічних умовах життя та діяльності армії в мирний та воєнний час.

Забезпечення військовослужбовців вичерпною ортопедичною стоматологічною допомогою у збройних силах передбачає чітку організацію роботи із використанням найефективніших методів лікування та сучасних технологій при виготовленні протезів, шин-протезів тощо.

У воєнний час в армії прийнята єдина система медичного забезпечення поранених і хворих, що передбачає медичну допомогу на етапах медичної евакуації.

В умовах можливих надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійних лих, терористичних актів та воєн виникає необхідність протезування і різко зростає роль ортопедичних методів у комплексному лікуванні вогнепальних поранень, пошкоджень обличчя, щелеп та їх наслідків, тому необхідна сучасна теоретична та практична підготовка лікарів, викладачів і студентів вищих медичних навчальних закладів.

Основними умовами щодо організаційно-методичного забезпечення особового складу військовою ортопедичною стоматологією є:

- 1) єдина концепція походження і розвитку стоматологічної патології;
- 2) послідовність у виконанні дій особового складу на різних етапах евакуації;
- 3) обов'язкова наявність чіткої та зрозумілої медичної документації;
- 4) забезпечення єдиної системи лікування та обліку на різних етапах евакуації;
- 5) єдина концепція методів ортопедичної допомоги, яка ґрунтується на сучасних наукових досягненнях.

Обов'язковою умовою розвитку і діяльності військової ортопедичної стоматології є тісний взаємозв'язок з військовою терапевтичною, військовою щелепно-лицевою та хірургічною стоматологією, а також із військовою оториноларингологією, офтальмологією, нейрохірургією, ОТМС тощо.

Військова стоматологія загалом і військова ортопедична стоматологія зокрема є відносно молодими галузями медичної науки. Виникненню військової стоматології передувало накопичення, наукове узагальнення і практичне розв'язання питань, пов'язаних із профілактикою та лікуванням захворювань зубів, щелеп, інших органів порожнини рота у військовослужбовців.

До стоматології належать щелепно-лицева хірургія, щелепно-лицева ортопедія, а також лікування стоматологічних захворювань загального спрямування (пломбування, операція видалення зуба тощо).

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ОРТОПЕДИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ

Лікуванням щелепно-лицевих пошкоджень займалися лікарі-хірурги загального профілю, а лікуванням стоматологічних захворювань — кровопускальниками, повивальниці, зубоволоки, цирульники, гравери й ін. І це незважаючи на те, що в 1721 р. Сенат Російської імперії видав закон про заборону займатися лікуванням, видаленням і протезуванням зубів особам, які не мають медичної освіти. Термін «зубний лікар» був запроваджений Петром I у 1710 р.

Уперше в 1806 р. специфічні особливості щелепно-лицевої хірургії як основний розділ стоматології охарактеризував засновник хірургічної школи в Росії, професор Медико-хірургічної академії І.Ф. Буш. У 1807—1808 рр. вийшла у світ його книга «Руководство к преподаванию хирургии», у якій велику увагу було приділено питанням щелепно-лицевої хірургії і стоматології взагалі, а також розглянуто ортопедичні пристрої, що існували на той час.

Перші повідомлення про щелепно-лицеві поранення у військових з'явилися в російській літературі наприкінці XVIII ст. (А.Г. Ріхтер, 1792). На початку 1810 р. в Росії були видані «Правила о проведеннии экзамена» для зубних лікарів. Зубних лікарів на той час називали дантистами. Підготовка майбутніх спеціалістів здійснювалася в кабінетах дантистів (які практикували приватно) шляхом індивідуального навчання. З 1838 р. до навчання допускалися навіть ті, хто не знав грамоти.

Уперше питання військової щелепно-лицевої хірургії більш широко розглянув А.О. Чаруковський у книзі «Военно-полевая хирургия», що видана у Санкт-Петербурзі в 1837 р. У 1856 р. П.А. Заблоцький видав підручник «О болезнях рта и соседних к нему частей».

До 1881 р. в Росії не було спеціалізованих закладів для підготовки зубних лікарів. Першу приватну школу було відкрито дантистом Ф.Г. Важинським у 1881 р. в Петербурзі. Через 10 років першу зуболікарську школу було відкрито в Одесі Т.А. Тачинським, пізніше (1896) — також в Одесі — І.І. Марголіним. У Києві відкриття подібного навчального закладу відбулося в 1897 р. за участі Л.С. Бланк.

Засновник військово-польової хірургії М.І. Пирогов (1810—1881) зробив великий внесок у розвиток військової щелепно-лицевої хірургії та стоматології взагалі. Він розробив методики первинного хірургічного оброблення вогнепальних ран обличчя, перев'язування язикової артерії. У 1854 р. вчений запропонував першу модель підборідно-тім'яної гіпсової пов'язки, рекомендував застосовувати зонд і поїльник для годування поранених у щелепу. І все ж розвиток військової щелепно-лицевої хірургії у ХІХ ст. — на початку ХХ ст. відбувався дуже повільно. Засновник російської пластичної хірургії Ю.К. Шимановський (1829—1868) у книзі «Операция на поверхности человеческого тела» (1865) систематизував, спростив і вдосконалив низку пластичних операцій на обличчі. Розроблені ним методи пластики м'яких тканин обличчя не втратили своєї актуальності і в наш час, вважаються класичними і їх використовують для усунення наслідків вогнепальних поранень.

У дореволюційній Росії щелепно-лицевою хірургією займалися хірурги загального профілю, тоді як ця спеціальність — це поєднання двох дисциплін: хірургії і стоматології. На той час стоматології як такої не існувало. Зуболікарської допомоги в царській армії практично не було. У кращому разі її надавав фельдшер.

Під час бойових дій усіх поранених лікували в одному госпіталі і надавав допомогу один і той само хірург за будь-яких поранень.

Під час російсько-японської війни 1905 р. М.І. Камаєв писав: «Якщо японські солдати не знали, що таке зубний біль завдяки досконалій організації зуболікарської допомоги в їхній армії, то наші солдати нерідко цілими десятками вибували з ладу лише через сильний зубний біль і відсутність спеціаліста в театрі бойових дій».

У 1912 р. консультант Варшавського військового госпіталю В.Ф. Плетньов писав про високу захворюваність зубів у солдатів (до 66 %) і необхідність ознайомлення військових лікарів з основами лікування зубів.

За даними деяких спеціалістів, лікування зубів у армії іноді проводили з ініціативи окремих командирів і лікарів, які правильно оцінювали значення цього виду медичної допомоги.

Спроби організувати в армії налагоджену зуболікарську допомогу зустрічали протидію, головним чином через відсутність зуболікарського обладнання і спеціалістів.

На початку ХХ ст. в армії почали організовувати зуболікарські кабінети лише у великих госпіталях. Допомогу надавали виключно за зверненням, в основному вона була спрямована на видалення уражених зубів.

Під час Першої світової війни в російській армії відбулося зближення діяльності зубних лікарів і хірургів у процесі надання допомоги пораненим у щелепно-лицеву ділянку. Це посприяло збагаченню

знань і набуттю досвіду лікарями обох спеціальностей. А 1 грудня 1914 р. у Санкт-Петербурзі під керівництвом старшого лікаря Г.О. Єфрона було організовано перший щелепний лазарет. Другий щелепний лазарет було відкрито 10 червня 1914 р. теж у Санкт-Петербурзі. Головним лікарем цього лазарету став Ф.О. Звержховський, а старшим хірургом — професор Р.Р. Вредін, яких пізніше замінили Г.О. Єфрон і П.П. Львов. Перше щелепно-лицеве відділення було відкрито в загальнохірургічному госпіталі Зимового палацу в Санкт-Петербурзі (1915). Керував ним Д.А. Ентін.

У центральних містах країни були організовані спеціальні госпіталі і стаціонари для щелепних поранених. У 1915 р. щелепне відділення на 200 ліжок відкрилося при Київському військовому госпіталі. Воно було оснащено зуботехнічною лабораторією, укомплектовано кваліфікованими кадрами: начальник відділення Л.С. Головчинер, лікарі-хірурги С.Т. Боскіз і Г.П. Сабанєєв. За період з 1915 по 1917 р. у відділенні виконали значну роботу з надання спеціалізованої допомоги пораненим і ліквідації наслідків тяжких травм. Це зразкове відділення з добре налагодженою лікувальною роботою неодноразово відвідували високопосадовці.

У роки імперіалістичної і громадянської воєн зубопротезним відділенням керував і вдосконалював методи ортопедичного лікування майбутній декан одонтологічного факультету Київського медичного інституту, завідувач кафедри протезної стоматології К.П. Тарасов.

У 1915 р. поручик С.С. Тігерштедт, відряджений до відділення як лікар запасу, вперше застосував на фронті іммобілізацію переломів щелеп дротяними шинами. Він розробив систему кріплення переломів щелеп і систематизував свій досвід в опублікованій у 1916 р. праці «Военно-полевая система лечения и протезирование огнестрельных челюстных ранений». Метод шинування за Тігерштедтом розпочав нову еру в лікуванні переломів щелеп.

Однак під час Першої світової війни метод Тігерштедта не набув широкого використання. Спеціалізовану допомогу пораненим у щелепно-лицеву ділянку надавали лише в тилових госпіталях, тому що виготовлення складних апаратів, щелепних і лицевих протезів потребувало значних затрат часу.

На Всеросійській стоматологічній протезній виставці у 1916 р. С.С. Тігерштедт за винахід шини був удостоєний малої золотої медалі, К.П. Тарасов за запропонований ортопедичний польовий набір — срібної. Ці лікарі першими у світі організували летючі загони, які надавали першу стоматологічну медичну допомогу на передових позиціях.

У березні 1916 р. було прийнято рішення про утворення мобільних зуболікарських загонів Червоного Хреста, щоб наблизити зуболікарську допомогу до військ. Зуболікарські загони були прикріплені до